

УДК 37:069]378.4(477.8):37.015.31-027.543:127.15
DOI <https://doi.org/10.24919/2308-4863/81-1-42>

Олена КВАС,
orcid.org/0000-0001-9680-0878
доктор педагогічних наук, професор,
професор кафедри психології
Львівського національного університету імені Івана Франка
(Львів, Україна) *l_kvas@ukr.net*

ОСОБЛИВОСТІ НАЦІОНАЛЬНО-ПАТРІОТИЧНОГО ВИХОВАННЯ СТУДЕНТСЬКОЇ МОЛОДІ ЗАСОБАМИ МУЗЕЙНОЇ ПЕДАГОГІКИ В УМОВАХ ГЛОБАЛЬНИХ ВИКЛИКІВ СУЧАСНОСТІ

У статті розкрито особливості національно-патріотичного виховання засобами музейної педагогіки у закладах вищої освіти Західної України. Охарактеризовано суть національно-патріотичного виховання як плано-мірної виховної діяльності, спрямованої на формування у студентської молоді національної самоідентичності й патріотизму, визначено маркери сформованості патріотизму здобувачів вищої освіти. Підкреслюється, що в умовах повномасштабної російсько-української війни різко змінилася парадигма національно-патріотичного виховання молоді, зросла значущість формування націоцентричного світогляду особистості.

Стаття акцентує увагу на тому, що музейні заклади на сучасному етапі є потужним джерелом формування ключових компетентностей студентів, вони реалізують концепцію навчання, самоосвіти і самовиховання людини впродовж життя. У статті висвітлено результати обговорення актуальних проблем, викликів і можливостей використання музейного простору України для організації науково-освітніх занять та виховних заходів в умовах воєнного стану, проведеного під час науково-практичних конференцій, круглих столів упродовж останнього часу. Розкрито основні напрями і форми виховної та експериментальної діяльності музеїв, музейних комплексів, музейних виставок закладів вищої освіти західноукраїнського регіону з метою формування ціннісних орієнтирів молоді на прикладах героїчної боротьби українського народу за свободу і незалежність.

Зроблено висновки про те, що в умовах сучасної російської агресії музеї навчальних закладів мають стати важливим інструментом протидії російській пропаганді, ворожим інформаційно-психологічним операціям. Важливо перетворити їх на динамічні навчальні простори, які активно використовують сучасні освітні програми та цифрові технології з метою досягнення дидактичних і виховних цілей і завдань.

Ключові слова: музей закладу вищої освіти, національно-патріотичне виховання, музейна педагогіка, музейна освіта, музейна комунікація, здобувачі вищої освіти, глобальні виклики, національні цінності, маркери патріотизму.

Olena KVAS,
orcid.org/0000-0001-9680-0878
Doctor of Pedagogic Sciences, Professor,
Professor at the Department of Psychology
Ivan Franko National University of Lviv
(Lviv, Ukraine) *l_kvas@ukr.net*

PECULIARITIES OF NATIONAL-PATRIOTIC EDUCATION OF STUDENTS BY MEANS OF MUSEUM PEDAGOGY IN THE CONTEXT OF GLOBAL CHALLENGES OF OUR TIME

The article reveals the peculiarities of national-patriotic education by means of museum pedagogy in higher education institutions of Western Ukraine. The essence of national-patriotic education as a systematic educational activity aimed at forming national identity and patriotism in students is characterized, and the markers of patriotism formation in higher education students are identified. It is emphasized that in the context of the full-scale Russian-Ukrainian war, the paradigm of national-patriotic education of youth has changed dramatically, and the importance of forming a national-centered worldview of the individual has increased.

The article focuses on the fact that museum institutions at the present stage are a powerful source of formation of key competencies of students, implementing the concept of learning, self-education and self-education of a person throughout life. The article highlights the results of the discussion of current issues, challenges and opportunities for using the museum space of Ukraine to organize scientific and educational classes and educational activities under martial law, held during scientific and practical conferences and round tables recently. The main directions and forms of educational and experimental activities of museums, museum complexes, museum exhibitions of higher education institutions

in the western Ukrainian region are revealed with the aim of forming the value orientations of young people on the examples of the heroic struggle of the Ukrainian people for freedom and independence.

It is concluded that in the context of modern Russian aggression, museums of educational institutions should become an important tool for countering Russian propaganda and enemy information and psychological operations. It is important to turn them into dynamic learning spaces that actively use modern educational programs and digital technologies to achieve didactic and educational goals and objectives.

Key words: museum of a higher education institution, national-patriotic education, museum pedagogy, museum education, museum communication, higher education students, global challenges, national values, markers of patriotism.

Постановка проблеми. У період повномасштабної російсько-української війни особливої актуальності набуває національно-патріотичне виховання студентської молоді, формування націоналістичного світогляду особистості. У системі виховної роботи закладів вищої освіти (ЗВО) важливе значення має музейна педагогіка, діяльність музеїв і музейних комплексів, а також взаємодія із державними, громадськими, відомчими, приватними музеями свого регіону.

Зауважимо, що в сучасній науково-педагогічній літературі поняття «музейна педагогіка» розглядається з двох позицій, а саме: як галузь педагогічної науки що вивчає процес комунікації в музеях; як освітня технологія, сфера практичної культурно-освітньої діяльності музеїв, у процесі якої відбувається реалізація різних навчально-виховних завдань.

На сучасному етапі важливими нормативно-правовими документами, які стимулюють використання засобів і методів музейної педагогіки в освітньо-виховному процесі ЗВО, вважаємо Закон України «Про основні засади державної політики у сфері утвердження української національної та громадянської ідентичності» (2022), Концепцію національно-патріотичного виховання в системі освіти України (2022), Стратегію утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року (2023).

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Упродовж останніх десятиліть проблеми національно-патріотичного виховання молоді, формування національної та громадянської ідентичності, духовних цінностей та історичної пам'яті досліджували українські науковці І. Бех, О. Вишневський, К. Журба, П. Кононенко, В. Кремень, П. Лосюк, Ю. Руденко, М. Стельмахович, Б. Ступарик, О. Сухомлинська, К. Чорна та ін.

Особливості педагогічної діяльності музеїв України, їхню роль у популяризації матеріальної і духовної спадщини українського народу розглядали у своїх працях Л. Гайда, О. Караманов, Р. Маньковська, О. Міхно, С. Пивоваров, Н. Філіпчук та ін. Науково-практичне обґрунтування освітніх і виховних можливостей музеїв ЗВО, особливості формування музейного про-

стору навчальних закладів та музейної культури студентів висвітлювали науковці О. Дрогобицька, В. Камінська, А. Королько, С. Муравська, В. Надольська, М. Паньків, С. Посохов, Л. Прокопів, Н. Салига, Л. Самойленко, В. Снагощенко, В. Стинська, Т. Яцечко та ін.

Мета статті – висвітлити особливості національно-патріотичного виховання засобами музейної педагогіки у закладах вищої освіти Західної України в умовах сучасних глобальних викликів.

Виклад основного матеріалу. Науковці характеризують національно-патріотичне виховання як планомірну виховну діяльність, спрямовану на формування у дітей і молоді національної самодентичності й патріотизму. Зауважимо, що процес національно-патріотичного виховання передбачає формування певних ознак, характеристик, якостей, наявності і сформованості яких визначає національно-патріотичну вихованість здобувачів освіти. Досліджуючи її особливості, ми виходимо з розуміння того, що:

– патріотизм є безумовним і високосмисловим почуттям-цінністю, активним та дієвим почуттям належності до своєї державно-територіальної Вітчизни, органічної включеності в її соціально-політичну структуру, відданість і любов до неї (Бех, 2015: 7);

– основою патріотизму особистості є усвідомлення національної самобутності в єдності з розумінням особистістю власної причетності до долі України (Бех, Чорна, 2011: 12);

– коли патріотизм як неодмінна соціальна якість людини переходить крізь її раціонально-логічну та емоційно-ціннісну структури, він стає невідчуженим від неї (Сенченко, 2016: 246).

Дослідниці Н. Кічук, Ю. Сич на основі проведених розвідок та саморефлексії освітньої діяльності ЗВО на сучасному етапі констатують зростання значущості такого вектора виховання, як формування націоналістичного світогляду особистості (Кічук, Сич, 2023:74).

Погоджуємося із твердженням Н. Бондаренко, С. Косянчука про те, що російсько-українська війна «різко змінила парадигму й орбіту національно-патріотичного виховання – від словесно-споглядально-абстрактного до активного, дієвого,

співпричинного» (Бондаренко, Косянчук, 2022: 8). Війна активізувала такі цінності, як: гідність і волелюбність; спроможність захистити себе, родину, громаду, свою національну ідентичність, державу; жертвність, добротність; бойове побратимство; здатність протистояти ворожій ідеології; громадянська активність.

Маркерами сформованості патріотизму студентської молоді є любов до Батьківщини, вірність і служіння їй, турбота про забезпечення територіальної цілісності й суверенітету України, піклування про її неперервний висхідний розвиток на шляху демократичного національного відродження, сприяння гармонізації державних, суспільних, громадських, особистісних інтересів у щоденному житті (Бондаренко, Косянчук, 2022).

Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року передбачає інтеграцію зусиль Міністерства освіти і науки України, Міністерства культури та інформаційної політики України, Міністерства молоді та спорту України, Міністерства оборони України, Українського інституту національної пам'яті, органів місцевого самоврядування щодо популяризації та збереження культурної спадщини та культурних цінностей України, впровадження інтерактивних методів національно-патріотичного, військово-патріотичного виховання та громадянської освіти (Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року, 2023).

У цьому контексті важлива роль відводиться музейній педагогіці та музейній освіті студентської молоді. Адже музейні заклади є потужним джерелом формування ключових компетентностей здобувачів вищої освіти, вони виховують особистісне емоційне ставлення до важливих історичних подій, фактів, явищ, наукової інформації, морально-етичні принципи, реалізують концепцію навчання, самоосвіти і самовиховання людини впродовж усього життя.

Дослідниця Н. Філіпчук підкреслює, що із здобуттями незалежності нагальною необхідністю стало «впровадження в українське музейництво нових ціннісних українознавчих установок, які б з висоти погляду українського народу і держави обґрунтовували і репрезентували витоки національної культури, історії, духовної і матеріальної спадщини, сучасного і майбутнього української нації» (Філіпчук, 2020: 46). Н. Філіпчук слушно зауважує, що музей як соціальна інституція є «хоча і неформальним, але освітнім простором, в якому діють, упроваджуються головні педагогічні принципи» (Філіпчук, 2020: 47).

Слід підкреслити, що особливості національно-патріотичного виховання студентської молоді засобами музейної педагогіки в умовах повномасштабної війни були предметом обговорення низки наукових заходів. Серед них: міжнародні науково-практичні конференції «Музейна педагогіка в контексті викликів сучасної освіти» (Львів, 21.09.2022), «Музейна педагогіка в контексті сучасних інновацій в освіті» (Львів, 24.10.2024); міжнародні круглі столи «Музейна педагогіка в умовах воєнного стану» (Київ, 26.05.2022), «Музейна педагогіка в науковій освіті: освітні втрати в умовах війни» (Київ, 08.06.2023) та ін.

Представники наукової, освітянської та музейної спільнот акцентували увагу на багатьох актуальних проблемах, викликах і можливостях використання музейного простору України для організації науково-освітніх занять та виховних заходів із здобувачами освіти з метою підняття рівня національної ідентичності. Наголошувалося на необхідності розширення традиційних функцій музеїв, «як культурно-просвітницьких та науково-освітніх центрів, що забезпечують збереження та розвиток споконвічних традицій українського народу, популяризацію нашої історії, досягнень вітчизняної науки та техніки» (Топузов, 2022: 29–30).

У контексті нашого дослідження варто звернути увагу на досвід використання музейної педагогіки у ЗВО Західної України з метою національно-патріотичного виховання студентської молоді. Серед музейних установ, що мають багатолітні традиції та пізнавальні колекції, які дозволяють створювати можливості для реалізації освітньо-культурологічних завдань – музейісторії Львівського національного університету ім. І. Франка, музей історії Національного університету «Львівська політехніка», музей Степана Бандери Львівського національного університету природокористування, музей історії Академії сухопутних військ імені гетьмана Петра Сагайдачного (м. Львів), археологічний музей Ужгородського національного університету, музейний комплекс Тернопільського національного педагогічного університету ім. В. Гнатюка, археологічний та етнографічний музеї Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича, музей прикладного мистецтва Закарпаття Мукачівського державного університету, музеї Волинського національного університету ім. Лесі Українки (музей археології, музей етнографії Волині та Полісся, музей Лесі Українки), музей історії Національного університету «Острозька академія», музеї Прикарпатського національного університету ім. В. Стефаника

(музей історії університету та освіти на Прикарпатті, музей археології, музей декоративно-прикладного мистецтва), музей народного мистецтва Косівського інституту прикладного та декоративного мистецтва та ін.

Узагальнення досвіду і методики використання музейної педагогіки у процесі виховної роботи зі студентами в умовах сучасних глобальних викликів свідчить, що, окрім оглядових і тематичних екскурсій, користуються популярністю такі форми і методи роботи, як патріотичні музейно-педагогічні проекти, тематичні вечори, історичні реконструкції, зустрічі з ветеранами війни і волонтерами, творчі зустрічі з письменниками і митцями, музейні виставки, присвячені захисникам і захисницям України – випускникам, студентами, викладачам ЗВО.

Наприклад, у 2024 р. в Прикарпатському національному університеті ім. В. Стефаніка відкрито музейно-виставковий простір в рамках проекту «Історія в артефактах: сьогодення російсько-української війни». На стендах розміщені фотографії випускників і студентів, що загинули під час російської агресії, а в експозиції – особисті предмети і речі полеглих захисників. Музейно-виставковий простір був створений командою студентів факультету історії, політології і міжнародних відносин.

У музеї Степана Бандери Львівського національного університету природокористування (ЛНУП), окрім постійної експозиції, студенти мають можливість оглянути трофеї з російсько-української війни, зокрема прапор 5-ї окремої Київської штурмової бригади, каски російських окупантів, кулі, гільзи від снарядів, детонатори ручних гранат та ін. При музеї працює громадський Центр національно-патріотичного виховання молоді. Спільно з кафедрою туризму ЛНУП відкрито туристичний історико-краєзнавчий маршрут «Стежками Степана Бандери».

Студенти і викладачі кафедри педагогіки та соціальної роботи Чернівецького національного університету ім. Ю. Федьковича використовують елементи музейної педагогіки у процесі реалізації науково-дослідницького українсько-німецького проекту «Соціальна робота з внутрішньо переміщеними особами». У рамках проекту організовано пізнавальні екскурсії пам'ятними місцями університету, музеями Чернівців та Буковини.

Змістовні науково-освітні та виховні заходи із формування музейно-педагогічної компетентності та музейної культури студентської молоді проводяться у Тернопільському національному педагогічному університеті ім. В. Гнатюка. Зокрема, для студентів історичного факультету

проведено науково-практичний семінар «Актуальність використання формату «жива історія» в музейній практиці шляхом інтерпретації археологічної та історичної спадщини». Учасники семінару ознайомилися з досвідом та розвитком сфери історичних реконструкцій в Україні, технологією виготовлення та раціонального використання різноманітних історичних артефактів. Традиційними стали тематичні екскурсії студентів різних факультетів до музеїв обласного центру – обласного художнього музею, обласного краєзнавчого музею, історико-меморіального музею політичних в'язнів, музею пам'яті ліквідаторів аварії на ЧАЕС та ін. Значну увагу національно-патріотичному вихованню студентської молоді відводять навчально-методичні кабінети університету – «Музей освіти і педагогіки», «Музей Володимира Гнатюка», «Музей спортивної слави», археологічно-краєзнавчий музей «Джерела».

У сучасних умовах студентська молодь часто віддає перевагу віртуальним турам і екскурсіям. Тому музейні педагоги ЗВО прагнуть модернізувати музейні експозиції за допомогою цифрових технологій. Прикладом такої діяльності став музей історії Національного університету «Острозька академія», де упродовж 2023 року реалізовано проєкт цифровізації мистецьких колекцій у межах програми «Діджиталізація» від Українського Культурного Фонду. Музейними фахівцями було створено онлайн-галерею зі 108 творів мистецтва, об'єднаних у три віртуальні авторські колекції: живописні роботи Володимира Овсійчука, колекції скульптур Міртали Пилипенко і Петра Капшученка.

Варто підкреслити, що на сучасному етапі у процесі національно-патріотичного виховання особливої актуальності набуває проблема ефективної взаємодії музеїв зі студентською аудиторією. Це зумовлено, зокрема, реалізацією концепції навчання, самоосвіти та самовиховання людини впродовж усього життя, яка знайшла відгук у роботі навчальних музеїв.

Висновки. Узагальнення особливостей використання музейної педагогіки в системі національно-патріотичного виховання студентської молоді дає підстави стверджувати, що в умовах сучасних глобальних викликів активно вдосконалюється функціонально-методичний аспект педагогічної діяльності музеїв ЗВО, психолого-педагогічна і соціальна взаємодія музеїв із здобувачами вищої освіти. Впроваджуються інноваційні освітні технології, створюються віртуальні музейні онлайн-платформи, започатковано цифровізацію музейних колекцій. Розробляються і впро-

ваджуються різноманітні моделі інтеграції між університетами та державними, громадськими, приватними музеями з метою формування патріотичної особистості.

В умовах повномасштабної російсько-української війни важливо досягти розширення ролі

музеїв в освітньому просторі ЗВО, перетворити їх на динамічні навчальні простори, які будуть важливим інструментом протидії російській пропаганді, ворожим інформаційно-психологічним операціям, ефективно використовуватимуться для якісного досягнення виховних цілей і завдань.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бех І. Патріотизм у потенціалі педагогічної науки. Матеріали Всеукраїнської науково-практичної конференції «Патріотизм – нагальна потреба України й українців». Черкаси: ЧОПОПП, 2015. С. 6–10.
2. Бех І., Чорна К. Патріотичне виховання дітей та молоді. *Позашкілля*, 2011. №10. С. 9–16.
3. Бондаренко Н., Косянчук С. Національно-патріотичне виховання у контексті сучасних викликів: методичні рекомендації. Київ: Фенікс, 2022. 64 с.
4. Кічук Н., Сич Ю. Націоцентричний світогляд як пріоритет виховання студентства засобами музейної педагогіки. Міжнародний круглий стіл: *Музейна педагогіка в науковій освіті: освітні втрати в умовах війни*. Київ: НЦ «МАН України», 2023. С. 73–77.
5. Топузов О. Вступне слово. Музейна педагогіка в умовах воєнного стану. *Зб. Мат. Міжнародного круглого столу «Музейна педагогіка в науковій освіті: освітні втрати в умовах війни»*, м. Київ, 26 травня 2022 р. Київ: НЦ «МАН України», 2022. С. 29–30.
6. Сенченко А. Патріотизм як домінуюча сила консолідації і розвитку суспільства: сучасний український контекст. *Гілея: науковий вісник*. 2016. Вип. 106. С. 245–248.
7. Стратегія утвердження української національної та громадянської ідентичності на період до 2030 року. URL: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-strategii-utverdzhennia-ukrainskoi-na-a1322> (дата звернення: 07.12.2024р.).
8. Філіпчук Н. Вплив музейної педагогіки на формування національних цінностей особистості. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 2020. №2. С. 44–48.

REFERENCES

1. Bekh I. (2015). Patriotyzm u potentsiali pedahohichnoi nauky [Patriotism in the potential of pedagogical science]. Patriotyzm – nahalna potreba Ukrainy y ukraintsiv: Materialy Vseukrainskoi naukovo-praktychnoi konferensii. – *Patriotizmis an urgent need of Ukraine an Ukrainians: Materials of the All-Ukrainian scientific and practical conference* (pp. 6–10). Cherkasy [in Ukrainian].
2. Bekh I., Chorna K. (2011). Patriotychne vykhovannia ditei ta molodi [Patriotic education of children and youth]. *Pozashkillia*. – Extracurricular activities, 10.9-16. [in Ukrainian].
3. Bondarenko N., Kosianchuk S. (2022). Natsionalno-patriotychne vykhovannia u konteksti suchasnykh vyklykiv: metodychni rekomendatsii [National and patriotic education in the context of modern challenges: methodological recommendations]. Kyiv, Feniks. [in Ukrainian].
4. Kichuk N., Sych Yu. (2023). Natsiotsentrychnyi svitohliad yak priorytet vykhovannia studentstva zasobamy muzeinoi pedahohiky [National-centered worldview as a priority of student education through museum pedagogy]. *Mizhnarodnyi kruhlyi stil: Muzeina pedahohika v naukovi i osviti: osviti vtraty v umovakh viiny*. – International round table: Museum pedagogy in science education: educational losses in the conditions of war (pp. 73–77). Kyiv, NTs «MAN Ukrainy» [in Ukrainian].
5. Topuzov O. (2022). Vstupne slovo [Introduction]. *Mizhnarodnyi kruhlyi stil: Muzeina pedahohika v naukovi i osviti: osviti vtraty v umovakh viiny*. – International round table: Museum pedagogy in science education: educational losses in the conditions of war (pp. 73–77). Kyiv, NTs «MAN Ukrainy» [in Ukrainian].
6. Senchenko A. (2016). Patriotyzm yak dominuiucha syla konsolidatsii i rozvytku suspilstva: suchasnyi ukrainskyi kontekst [Patriotism as a dominant force for the consolidation and development of society: the modern Ukrainian context]. *Hileia: naukovyi visnyk. Gilea: Scientific Bulletin*, 106, 245–248. [in Ukrainian].
7. *Strategiia utverdzhennia ukrainskoi natsionalnoi ta hromadianskoi identychnostina period do 2030 roku* [Strategy for Strengthening Ukrainian National and Civil Identity for the period up to 2030]. Available at: <https://www.kmu.gov.ua/npas/pro-skhvalennia-strategii-utverdzhennia-ukrainskoi-na-a1322> (accessed 07 Decembre 2024). [in Ukrainian].
8. Filipchuk N. (2020). Vplyv muzeinoi pedahohiky na formuvannia natsionalnykh tsinnosti osobystosti [The influence of museum pedagogy on the formation of national values of the individual]. *International Journal of Innovative Technologies in Social Science*, 2. 44–48. [in Ukrainian].